دانشکده علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تربت جام
مجله تحقیق و توسعه سلامت
دوره ۲ ،شماره ۲، تابستان ۱۴۰۳

سطح آگاهی و ویژگی های حرفه ای فروشندگان گیاهان دارویی در زمینه عرضه و مصرف گیاهان دارویی

زهرا عباسی شایه[۱](PhD)، شاپور بدیعی اول[۲](PhD)، سیدجواد مجتبوی[۳](PhD)، محمود ولایتی[۴](PhD)، المیرا داوری نژاد[۵](MD)، محمد امین باشتنی[۶](NS)، رسول رئیسی[۷*](PhD)

مقاله پژوهشی

چکیده

سابقه و هدف: در فرهنگ اسلامی و طب سنتی ایرانی گیاهان دارویی از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند. آگاهی و ویژگی‌های حرفه‌ای فروشندگان گیاهان دارویی نقش عمده‌ای در تامین یا تهدید سلامتی جامعه دارد. پژوهش حاضر با هدف تعیین سطح آگاهی و ویژگی‌های حرفه‌ای فروشندگان گیاهان دارویی در زمینه عرضه و مصرف گیاهان دارویی انجام شد.

مواد و روش‌ها: این مطالعه مقطعی به روش نمونه‌گیری در دسترس بر روی ۱۳۰ نفر از فروشندگان گیاهان دارویی شهر مشهد انجام شد. داده‌ها با استفاده از پرسشنامه استاندارد سنجش آگاهی فروشندگان گیاهان دارویی جمع‌آوری گردید. داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار آماری IBMSPSS-22 و آزمون‌های آماری یو-من ویتنی، کروسکال والیس و اسپیرمن در سطح معنادرای کمتر از ۰/۰۵ تجزیه و تحلیل شد.

یافته‌ها: ۱۳۰ نفر از فروشنده گیاهان دارویی مورد مطالعه قرار گرفتند. در مجموع ۱۱۳ نفر (۸۵/۶ درصد) از عطار های مورد مطالعه شکایت های گوارشی و ۱۱۱ نفر (۸۴درصد) از عطارها سرماخوردگی را به عنوان شکایات شایع مراجعه کنندگان به عطاری‌ها ذکر کرده بودند. میانگین نمره آگاهی فروشندگان گیاهان دارویی ۴/۹۸±۲۶/۸۴ و در سطح متوسط بود. ۳۷/۹ درصد از فروشندگان گیاهان دارویی اظهار داشتند که اطلاعات خود را از طریق اینترنت و دوره‌های آموزشی به دست آورده‌اند و ۶۶/۶ درصد از آنها از طریق منابع غیر علمی این اطلاعات را کسب می‌کردند.

نتیجه گیری: برگزاری دوره‌های آموزشی و بازآموزی به‌منظور ارتقای سطح دانش در بین فروشندگان گیاهان دارویی، اخذ گواهینامه‌های آموزشی و نظارت دقیق‌تر بر عملکرد آن‌ها می‌بایست با جدیت بیشتری مورد توجه مدیران و سیاست‌گذاران بهداشتی و درمانی قرار گیرد.

نویسنده مسئول: رسول رئیسی ، گروه پرستاری ، دانشکده علوم پزشکی تربت جام، تربت جام، ایران
تلفن تماس: ۰۹۱۵۷۱۰۵۰۰۷ E-mail: raesi.br881@gmail.com

۱. استادیار، واحد تحقیق و توسعه بالینی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، مشهد، ایران.
۲. دانشیار، گروه طب مکمل و چینی، دانشکده طب فارسی و تکمیلی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، مشهد، ایران.
۳. دکتری تخصصی، معاونت درمان، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، مشهد، ایران.
۴. دکتری تخصصی، گروه پزشکی خانواده، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، مشهد، ایران.
۵. پزشک عمومی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، مشهد، ایران.
۶. دانشجوی کارشناسی پرستاری، کمیته تحقیقات دانشجویی دانشکده علوم پزشکی تربت جام، تربت جام، ایران.
۷. دکتری تخصصی، گروه پرستاری، دانشکده علوم پزشکی تربت جام، تربت جام، ایران.

دریافت:۱۴۰۳/۰۱/۱۲ اصلاح: ۱۴۰۳/۰۶/۰۳ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۲۰

[Downloaded from jhrd.trjums.ac.ir on 2026-11-22]
[DOI: 10.61186/jhrd.2.2.87]

مقدمه

طبیعت همواره در زندگی انسان اهمیت داشته است (۱). بشر نیز پیوسته در پی درمان بیماری‌ها و مشکلات سلامتی خود از طریق گیاهان دارویی بوده است (۲, ۳). از آنجایی که مصرف برخی داروها ممکن است عوارض جانبی داشته باشد و به بدن انسان آسیب برساند، گیاهان دارویی و فرآورده های فرآوری شده آنها بیش از هر زمان دیگری در جهان و علی الخصوص در کشور ایران مورد توجه قرار گرفته اند (۴-۷). در حال حاضر بیش از پنج هزار عطاری در ایران فعال هستند (۸) و تقریباً یک تا دویست گونه گیاهی به عنوان عمده ترین اقلام دارویی توسط وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در این کشور برای تهیه و تولید داروهای گیاهی معرفی شده اند (۹). بسیاری از مردم برای رفع مشکلات بهداشتی و دریافت خدمات سلامت مورد نیاز خود به عطاری ها مراجعه می کنند بنابراین آگاهی و شناخت عطاران در رابطه با عرصه و مصرف گیاهان دارویی اهمیت ویژه ای دارد (۹). دانش گیاهان دارویی در عطاری ها تاکنون در مطالعات متعدد مورد بررسی قرار گرفته است که نشان دهنده دانش ناکافی در این جامعه و نیاز به تقویت دانش آنها در این زمینه است (۱۰, ۱۱). در این راستا، نتایج یک مطالعه نشان داد که تجویز گیاهان دارویی توسط عطاری ها بر اساس دانش علمی نبوده و این امر می تواند منجر به ایجاد عوارض جانبی، تداخل دارویی و نهایتا تاثیر سوء گیاهان دارویی بر سیستم های مختلف بدن گردد (۱۲).

مطالعات اندکی در مورد اثرات گیاهان دارویی بر سیستم های مختلف بدن انجام شده است و بسیاری از مطالعاتی که در این زمینه انجام شده نیاز به بررسی بیشتری دارد. نتایج یک مطالعه نشان داد که به دلیل دسترسی آسان، قیمت پایین گیاهان دارویی و اعتقاد عمومی به مفید و بی عارضه بودن آنها، این گیاهان به طور گسترده مورد استفاده قرار گرفته اند. در حالی که اطلاعات در مورد عوارض جانبی و حتی احتمال سمیت این گیاهان بسیار اندک است و نیاز به تحقیقات و مطالعات بیشتری دارد (۱۳). همچنین نتایج مطالعه ای در سیستان و بلوچستان نشان داد کسانی که به عنوان فروشندگان گیاهان دارویی فعالیت می کنند، علم و آگاهی از عوارض و تداخلات این گیاه دارویی با داروهای شیمیایی ندارند (۸). همچنین نتایج مطالعه ای در شهر مزارشریف افغانستان نشان داد که تعداد زیادی عطاری در مرکز شهر مزارشریف وجود داد که آگاهی فروشندگان آنان در زمینه عرضه و مصرف گیاهان دارویی ضعیف است. اما وضعیت نامناسب اقتصادی مراجعه کنندگان، عطاری ها را به یکی از نیازهای اساسی مردم این منطقه تبدیل کرده است (۱۴).

در فرهنگ اسلامی و طب سنتی ایرانی گیاهان دارویی از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند. دانش و آگاهی فروشندگان گیاهان دارویی نقش عمده‌ای در تامین یا تهدید سلامتی جامعه دارد. با توجه به اینکه عطاری‌ها در ایران مهم‌ترین مراکز ارائه دهنده گیاهان دارویی در سطح جامعه هستند، سطح آگاهی آنان در ارتباط با گیاهان دارویی ارتباطی مستقیم با سلامت افراد جامعه دارد، بنابراین اطلاع از سطح آگاهی فروشندگان گیاهان دارویی و پیدا کردن نواقص آن موضوع مهمی است و راه را برای پژوهش های آینده و توسعه مداخلات هدفمند سلامت محور، باز خواهد نمود. توجه به سطح آگاهی و وضعیت آموزشی عطاری ها می‌تواند راهنمای مهمی برای برنامه‌ریزان و سیاست گذاران صنعت دارویی کشور باشد تا با برنامه ریزی مناسب علمی شاهد اصلاح فرهنگ عرضه و مصرف گیاهان دارویی در کشور باشیم. بنابراین با توجه به آنچه که بیان شد، پژوهش حاضر با هدف تعیین آگاهی و ویژگی‌های حرفه‌ای فروشندگان گیاهان دارویی در زمینه عرضه و مصرف گیاهان دارویی انجام شد.

مواد و روش‌ها

این مطالعه توصیفی‌تحلیلی از نوع مقطعی می‌باشد که به روش نمونه‌گیری در دسترس بر روی ۱۳۰ نفر از فروشندگان گیاهان دارویی در شهر مشهد انجام شد. با توجه به اینکه حجم جامعه آماری مشخص بود از فرمول تعیین حجم نمونه کوکران با خطای ۵ درصد برای برآورد حجم نمونه در مطالعه استفاده شد. نهایتاً حجم نمونه مورد نیاز در این مطالعه ۱۳۰ نفر بدست آمد. معیارهای ورود به مطالعه عبارت بودند از: حداقل یک سال از تاسیس عطاری آنها گذشته باشد، فروشنده حداقل شش ماه سابقه فعالیت در آن عطاری را داشته باشد و رضایت به شرکت در مطالعه. عدم همکاری در ارائه اطلاعات و مشخصات فردی و شغلی و تکمیل ناقص

[Downloaded from jhrd.trjums.ac.ir on 2026-11-22]

[DOI: 10.61186/jhrd.2.2.87]

پرسشنامه به عنوان معیار خروج در نظر گرفته شد. جمع آوری داده ها پس از دریافت کد اخلاق از معاونت پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی مشهد انجام شد. پژوهشگران قبل از مراجعه به عطاری از طریق تماس تلفنی شرایط ورود فروشندگان گیاهان دارویی را به مطالعه بررسی کردند. سپس جهت تکمیل پرسشنامه با باسابقه ترین فرد شاغل در عطاری هماهنگی لازم انجام شد.

جهت جمع آوری اطلاعات دموگرافیک فروشندگان گیاهان دارویی از چک لیست محقق ساخته استفاده شد. با استفاده از این چک لیست اطلاعات دموگرافیک فروشندگان عطاری ها شامل سن، جنس، وضعیت تاهل، سطح تحصیلات و رشته تحصیلی، منطقه محل سکونت و اشتغال و همچنین اطلاعات کاری فروشندگان عطاری ها شامل: سابقه کار، داشتن پروانه کسب و کار و مجوز بهداشتی، نوع تملک واحد تجاری، داشتن شغل دوم، تعداد افراد مشغول به کار در واحد، گذراندن آموزش های تخصصی، چگونگی گذراندن آموزش ها و نیز اطلاعاتی در رابطه با تعداد گونه های موجود در عطاری، پرفروش ترین داروهای گیاهی در فصول مختلف سال، انواع گیاهان دارویی (طبیعی، صنعتی)، محل تامین آنها، صادرات و واردات گیاهان و انواع داروهای موجود غیر از گیاهان دارویی در عطاری ها از سطح عطاری ها و اتحادیه صنفی جمع آوری گردید.

جهت بررسی آگاهی فروشندگان عطاری ها از پرسشنامه روا و پایا شده در مطالعه رنجبر و همکاران (۱۵) استفاده شد. این پرسشنامه توسط رنجبر و همکاران به منظور جمع آوری داده های مربوط به سنجش آگاهی فروشندگان عطاری‌ها در زمینه عرضه و مصرف گیاهان دارویی با استفاده از روش‌های اسنادی و میدانی طراحی گردیده است. این پرسشنامه با تعیین ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۷ (α=۰/۸۷) از پایایی قابل قبولی برخوردار می باشد. همچنین این پرسشنامه در مطالعه رنجبر و همکاران روایی قابل قبولی را با استفاده از نظر کارشناسان مرتبط کسب کرده است. روش نمره دهی در این پرسشنامه با استفاده از مقیاس لیکرت ۵ گزینه ای صورت می گیرد. به نحوی که این تقسیم بندی نمرات دامنه ای از هیچ (نمره صفر) تا خیلی زیاد (نمره ۴) را در بر می گیرد. حداقل نمره صفر و حداکثر ۴۴ است. نمره کمتر و مساوی ۱۵ بعنوان آگاهی پایین و ۱۵ تا ۳۰ آگاهی متوسط و بالاتر از ۳۰ نشان دهنده سطح آگاهی بالا است. جهت استفاده این پرسشنامه در پژوهش حاضر، پرسشنامه ذکر شده در اختیار هفت نفر از اعضای هیئت علمی و کارشناسان مرتبط با موضوع مطالعه قرار گرفت و روایی پرسشنامه به صورت صوری تایید گردید.

اطلاعات جمع آوری شده پس از بررسی و دسته بندی وارد نرم افزار SPSS گردید و مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفت. برای توصیف داده‌های کمی و کیفی، به ترتیب از میانگین انحراف استاندارد و توزیع فراوانی نسبی استفاده شد. جهت تعیین نرمال بودن داده ها از آزمون کلموگروف اسمیرنوف استفاده شد. نتایج این آزمون نرمال بودن داده ها را تایید نکرد ($p<0.05$). بنابراین در این مطالعه از آزمون های ناپارامتری استفاده گردید. آزمون یو من ویتنی برای مقایسه دو گروه مورد استفاده قرار گرفت، اما آزمون کروسکال والیس برای مقایسه بیش از دو گروه مورد استفاده قرار گرفت. مقایسه متغیرهای کمی با یکدیگر بیشتر از طریق آزمون همبستگی اسپیرمن انجام شد. سپس داده ها با استفاده از نرم افزار آماری SPSS (نسخه ۲۲) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. سطح معنی داری تمامی آزمون ها کمتر از ۰/۰۵ در نظر گرفته شد.

یافته ها

در این مطالعه ۱۳۰ نفر از فروشندگان گیاهان دارویی در شهر مشهد مورد بررسی قرار گرفتند. یافته ها نشان داد که ۱۰۷ نفر (۸۲/۳ درصد) از فروشندگان گیاهان دارویی مرد و ۲۳ نفر (۱۷/۷ درصد) زن بودند. میانگین سنی فروشندگان گیاهان دارویی ۰/۷۰±۴۲/۹ بود. ۱۸/۹ درصد از شرکت کنندگان در مطالعه مجرد، ۷۷/۳ درصد متاهل و ۳/۸ درصد مطلقه بودند. همچنین ۶۸/۴ درصد از فروشندگان گیاهان دارویی دارای مدرک دیپلم بودند. علاوه بر این، ۹۲/۴ درصد از فروشندگان گیاهان دارویی هیچ شغل دیگری نداشتند. به عبارت دیگر، اداره عطاری تنها شغل آنها بود. یافته ها نشان داد که، ۷۳/۳ درصد گیاهان دارویی خود را از منابع استانی تهیه می‌کردند. با توجه به روش های کسب اطلاعات گیاهان دارویی در این مطالعه، ۳۷/۹ درصد از عطارها اطلاعات خود را از طریق اینترنت و دوره های آموزشی کسب کرده بودند. علاوه بر این، ۹۸/۵ درصد از عطاری ها گیاهان دارویی را می فروختند اما

[Downloaded from jhrd.trjums.ac.ir on 2026-11-22]
[DOI: 10.61186/jhrd.2.2.87]

محصولات فرآوری شده خود را نمی فروختند. علاوه بر این، تمامی عطاری ها (۱۰۰ درصد) مجوز فعالیت این کسب و کار را از صنف عطاری ها اخذ کرده بودند. به عبارت دیگر، تنها سازمانی که مجوزهای خود را ارائه می کرد، صنف تجاری آنها بود.

یافته ها نشان داد که پرفروش‌ترین گیاهان دارویی در فصل بهار به ترتیب گل گاوزبان، بهلیمو و شاه‌تره بودند. پرفروش‌ترین گیاهان دارویی در فصل تابستان به ترتیب عبارت بودند از: خاکشیر ، ریحان و کاسنی. پرفروش‌ترین گیاهان دارویی در فصل پاییز به ترتیب آویشن، ختمی و گل بنفشه بودند. پرفروش‌ترین گیاهان دارویی در فصل زمستان شامل آویشن، زنجبیل و دارچین بودند. (جدول۱)

در بررسی انجام شده در مورد شکایات شایع مراجعه کنندگان به عطاری ها، از نظر فروشندگان گیاهان داویی شایع ترین شکایات مربوط به مشکلات گوارشی و سرماخوردگی بود. به طوری که ۱۱۳ نفر (۸۵/۶ درصد) از عطار های مورد مطالعه شکایت های گوارشی و ۱۱۱ نفر (۸۴ درصد) از عطار ها سرماخوردگی را به عنوان شکایات شایع مراجعه کنندگان به عطاری ها ذکر کردند. در رتبه های بعد شکایات مربوط به بیماری های قلب و عروق (۸۵ مورد و ۶۴/۳ درصد)، فشار خون (۸۵ مورد و ۶۴/۳ درصد) و بیماری های زنان (۱۹ مورد و ۱۴/۳ درصد) بوده است (نمودار ۱).

تعداد گیاهان دارویی موجود در ۱۳۰ عطاری حداقل ۵۰ عدد و حداکثر ۱۰۰۰ عدد با میانگین/انحراف معیار ۲۰۰/۱۴۴±۰/۷۵ بود. سابقه کاری عطارهای مورد بررسی، حداقل دو تا حداکثر ۴۰ سال با میانگین/انحراف معیار ۱۲/۱۴±۹/۳۱ سال بود.

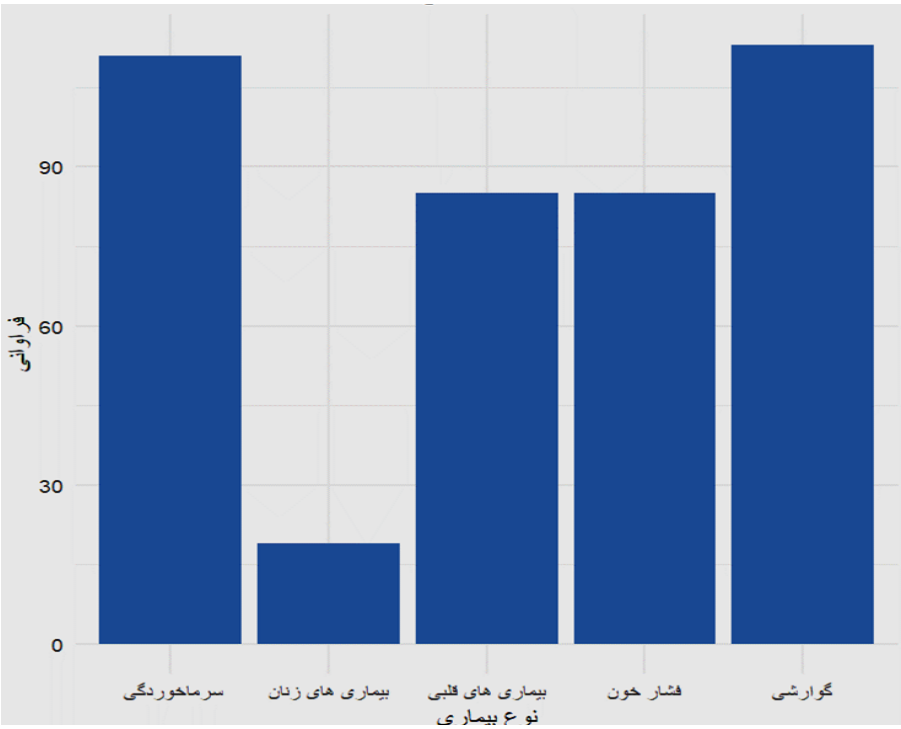
نتایج آزمون یو من ویتنی نیز تفاوت آماری معنی داری را بین میانگین نمره آگاهی در هر دو جنس نشان نداد (p=۰/۸۵). همچنین نتایج آزمون همبستگی اسپیرمن بین سن فروشندگان گیاهان دارویی و میانگین نمرات آگاهی رابطه آماری معنی‌داری نشان نداد (p=۰/۸۲). آزمون کروسکال والیس، تفاوت آماری معنی‌داری بین سطوح تحصیلات و میانگین نمرات آگاهی آنها نشان نداد (p=۰/۹۵). نتایج آزمون یو من ویتنی برای بررسی میانگین نمرات سطوح آگاهی بین هر دو گروه با و بدون شغل دوم نیز تفاوت آماری معنی‌داری نشان نداد (p=۰/۲۴). نتایج آزمون کروسکال والیس نیز تفاوت آماری معنی‌داری را بین روش‌های کسب اطلاعات توسط عطارها و میانگین نمرات آگاهی نشان نداد (p=۰/۱۲).

یافته های حاصل از بررسی سطح آگاهی عطاری ها نسبت به عرضه و مصرف گیاهان دارویی نشان داد که یک عطاری (۰/۸ درصد) از عطاری های مورد مطالعه میزان آشنایی کم، ۵۴ عطاری (۴۰/۹ درصد) متوسط، ۷۲ عطاری (۵۴/۵ درصد) زیاد و پنج عطاری (۳/۸ درصد) خیلی زیاد با عوارض جانبی گیاهان دارویی داشتند. ۱۶ عطاری(۱۲/۱ درصد) از عطاری های مورد مطالعه آگاهی کم، ۵۵ عطاری (۴۱/۷ درصد) متوسط، ۵۷ عطاری (۴۳/۲ درصد) زیاد و چهار عطاری (۳/۰ درصد) خیلی زیاد از نحوه تهیه گیاهان دارویی داشتند. ۳۰ عطاری (۲۲/۷ درصد) از عطاری های مورد مطالعه آگاهی کم، ۵۴ عطاری (۴۰/۹ درصد) متوسط، ۴۴ عطاری (۳۳/۳ درصد) زیاد و دو عطاری (۱/۵ درصد) خیلی زیاد از محل تهیه گیاهان دارویی داشتند. یک عطاری (۰/۸درصد) از عطاری های مورد مطالعه آشنایی با تاریخچه بکارگیری گیاهان دارویی نداشتند،۵۰ عطاری (۳۷/۹ درصد) آشنایی کم، ۵۵ عطاری (۴۱/۷ درصد) آشنایی متوسط، ۲۴ عطاری (۱۸/۱۲درصد) آشنایی زیاد و دو عطاری (۱/۵ درصد) آشنایی خیلی زیاد با تاریخچه بکارگیری گیاهان دارویی داشتند. ۵۰ عطاری (۳۷/۹ درصد) از عطاری های مورد مطالعه ارتباطی با طب کلاسیک نداشتند، ۶۰ عطاری (۴۵/۵ درصد) به میزان کم، ۲۲ عطاری (۱۶/۷ درصد) به میزان زیاد با طب کلاسیک ارتباط داشتند. یک عطاری (۰/۸٪) به میزان کم، ۳۲ عطاری (۲۴/۲ درصد) به میزان متوسط، ۹۲ عطاری (۶۹/۷ درصد) به میزان زیاد و ۷ عطاری (۵/۳ درصد) به میزان خیلی زیاد آشنایی با ویژگی های گیاهان دارویی داشتند. یک عطاری(۰/۸ درصد) از عطاری های مورد مطالعه کم،۱۴ عطاری (۱۰/۶ درصد) متوسط ،۹۰ عطاری (۶۸/۲ درصد)زیاد و ۲۷ عطاری (۲۰/۵ درصد) خیلی زیاد با خواص دارویی گیاهان دارویی آشنایی داشتند. یک عطاری (۰/۷ درصد)کم، ۲۱ عطاری (۱۶ درصد) متوسط، ۹۹ عطاری (۷۵/۰ درصد) زیاد، ۱۱ عطاری (۸/۳ درصد) خیلی زیاد و یک عطاری (۰/۸ درصد) متوسطتا زیاد با نحوه استفاده از گیاهان دارویی آشنایی داشتند. دو عطاری(۱/۵٪)کم، ۳۶

[Downloaded from jhrd.trjums.ac.ir on 2026-11-22]
[DOI: 10.61186/jhrd.2.2.87]

عطاری (۲۷/۳ درصد) متوسط، ۹۰ عطاری (۶۸/۲ درصد)زیاد و چهار عطاری (۳/۰ درصد) خیلی زیاد با نحوه نگهداری گیاهان دارویی داشتند. دو عطاری (۱/۵ درصد) از عطاری های مورد مطالعه در کلاس ها و دوره های آموزشی شرکت نمی کردند، ۱۱ عطاری (۸/۳ درصد) کم، ۵۶ عطاری (۴۲/۴ درصد) متوسط، ۶۰ عطاری (۴۵/۵ درصد) زیاد و سه عطاری (۲/۳ درصد) خیلی زیاد در کلاس ها و دوره های آموزشی شرکت داشتند. چهار عطاری (۳/۰ درصد) از عطاری های مورد مطالعه، مطالعه ی منابع علمی نداشتند، ۳۵ عطاری (۲۶/۵ درصد) کم، ۴۹ عطاری (۳۷/۱ درصد) متوسط،۴۰ عطاری (۳۰/۳ درصد) زیاد و چهار عطاری (۳/۰ درصد) به میزان خیلی زیاد مطالعه منابع علمی داشتند.

یافته های حاصل از بررسی سطح آگاهی عطاری ها نسبت به عرضه و صرف گیاهان دارویی نشان داد که فروشندگان گیاهان دارویی، آگاهی خود را نسبت به آشنایی با عوارض گیاهان دارویی، تهیه فرم گیاهان دارویی، ویژگی های گیاهان دارویی، خواص درمانی گیاهان دارویی، کاربرد گیاهان دارویی، نگهداری گیاهان دارویی و شرکت در دوره های آموزشی پیرامون گیاهان دارویی را با نمره بالا ارزیابی کرده اند. همچنین یافته های حاصل از بررسی سطح آگاهی عطاری ها نسبت به عرضه و صرف گیاهان دارویی نشان داد که فروشندگان گیاهان دارویی آگاهی خود را نسبت به محل عرضه گیاهان دارویی، تاریخچه استفاده از گیاهان دارویی، طب کلاسیک و منابع علمی در مورد گیاهان دارویی به میزان متوسط ارزیابی کرده بودند. در مجموع میانگین نمره سطح آگاهی فروشندگان گیاهان دارویی ۴/۹۸±۲۶/۸۴ با حداقل نمره ۱۵ و حداکثر ۴۷ بود (جدول ۲).

نمودار۱: توزیع فراوانی شکایات شایع افراد مراجعه کننده به عطاری ها

[Downloaded from jhrd.trjums.ac.ir on 2026-11-22]
[DOI: 10.61186/jhrd.2.2.87]

جدول ۱. توزیع فراوانی گیاهان پرفروش عطاری ها در هر فصل

فصل	گیاه اول	درصد فراوانی	گیاه دوم	درصد فراوانی	گیاه سوم	درصد فراوانی
بهار	گل گاوزبان	۲۲/۷	به لیمو	۱۸/۲	شاه تره	**۱۷/۴**
تابستان	خاکشیر	۶۵/۲	ریحان	۳۲/۶	کاسنی	**۳۰/۰**
پاییز	آویشن	۲۵/۸	ختمی	۳۰/۳	گل بنفشه	**۱۷/۴**
زمستان	آویشن	۶۱/۴	زنجبیل	۲۸/۰	دارچین	**۲۳/۵**

جدول ۲. توزیع فراوانی پاسخ های ارائه شده به سوالات ارزیابی سطح آگاهی توسط فروشندگان گیاهان دارویی

سوالات پرسشنامه	پاسخ بر حسب درصد		
	کم	متوسط	زیاد
چقدر با عوارض گیاهان دارویی آشنایی دارید؟	۱۵/۶	۳۰	۵۴/۵
چقدر در مورد تهیه فرم های دارویی گیاهان دارویی اطلاع دارید؟	۲۵/۸	۳۱	۴۳/۲
چقدر با محل عرضه گیاهان دارویی آشنایی دارید؟	۳۴/۱	۴۰/۹	۲۵
چقدر از تاریخچه استفاده از گیاهان دارویی اطلاع دارید؟	۳۸/۳	۴۱/۷	۲۰
چقدر با طب کلاسیک آشنایی دارید؟	۳۹/۵	۴۵/۵	۱۵
چقدر از ویژگی های گیاهان دارویی اطلاع دارید؟	۱۰/۳	۲۰	۶۹/۷
چقدر با خواص درمانی گیاهان دارویی موجود در عطاری خود آشنا هستید؟	۱۱/۸	۲۰	۶۸/۲
چقدر در مورد کاربرد گیاهان دارویی اطلاع دارید؟	۱۰	۱۵	۷۵
چقدر با حفظ گیاهان دارویی آشنایی دارید؟	۵	۲۶/۸	۶۸/۲
آیا تا به حال در کلاس ها و دوره های آموزشی/بازآموزی گیاهان دارویی شرکت کرده اید؟	۲۴/۵	۳۰	۴۵/۵
چقدر منابع علمی در مورد گیاهان دارویی را مطالعه می کنید؟	۳۰	۳۷/۱	۳۲/۹

[Downloaded from jhrd.trjums.ac.ir on 2026-11-22]

[DOI: 10.61186/jhrd.2.2.87]

بحث

یافته های پژوهش حاضر نشان داد که آگاهی فروشندگان گیاهان دارویی در زمینه عرضه و مصرف گیاهان دارویی در سطح متوسط است و اطلاعات آنها صرفاً از منابع غیر علمی به دست می آید. حرفه عطاری تا حدود زیادی یک حرفه خانوادگی و کهن محسوب می‌شود. و آگاهی مربوط به خواص گیاهان دارویی معمولاً در طول زمان بین افراد منتقل شده است. بنابراین فروشندگان گیاهان دارویی تمایلی به کسب اطلاعات علمی و به روز از منابع معتبر برای آگاهی از عوارض، تداخلات دارویی و نحوه مصرف گیاهان دارویی را ندارند. نتایج مطالعه مهرنیا و همکاران نشان داد که سطح آگاهی فروشندگان گیاهان دارویی در حد متوسط است و عموماً این افراد اطلاعات پیرامون گیاهان دارویی را از طریق تجربیات و مطالعه منابع غیر علمی و اینترنت کسب می‌نمایند (۱۶). همچنین نتایج مطالعه باقری و همکاران در شهر گرگان نشان داد که بیشتر عطاران آموزش های تخصصی در زمینهٔ گیاهان دارویی را در دانشگاه ها طی نکرده اند. آنان اطلاعات دارویی خود را از طریق تجربه و منابع غیر علمی کسب کرده اند و سطح آگاهی آنان در رابطه با عرضه و مصرف گیاهان دارویی کم تا متوسط است. حسینی و همکاران (۱۷) تجربه را اصلی ترین منبع برای کسب اطلاعات در زمینهٔ گیاهان دارویی برای عطاران شهر شیراز معرفی کردند. نتایج مطالعه رنجبر و همکاران (۱۵) نیز نشان داد سطح آگاهی عطاری ها در کرمانشاه نسبت به عرضه و مصرف گیاهان دارویی در حد متوسط است و فروشندگان گیاهان دارویی بیشترین اطلاعات خود را از تجربیات گذشتگان و اینترنت به دست می آورند. در مطالعهٔ گلشادی و همکاران (۱۸) نیز مشخص شده است که اطلاعات گیاهی فروشندگان عطاری ها مطلوب نیست و این افراد اطلاعات دارویی خود را به طور عمده از منابع مختلف مانند روزنامه ها، کتاب، رادیو، تلویزیون و خویشاوندان به دست می آید. عشایری و همکاران (۱۹) نیز اعلام کردند که ۹۴ درصد از عطاران شهر تهران اطلاعات مربوط به حرفهٔ عطاری را به صورت تجربی آموخته بودند و شش درصد فارغ التحصیل رشتهٔ گیاه شناسی بوده و اطلاعات خود را از این طریق کسب کرده اند و از سطح آگاهی مطلوبی نسب به عرضه و مصرف گیاهان دارویی برخوردار نبودند.

یافته های پژوهش حاضر نشان داد که بین سن و سطح تحصیلات فروشندگان گیاهان دارویی با میانگین نمرات آگاهی آنان ارتباط معناداری وجود ندارد. این یافته پژوهش حاضر نشان می دهد که سن و سطح تحصیلات فروشندگان گیاهان دارویی به عنوان متغیرهای پیش‌بینی‌کننده نمرات آگاهی آنان به حساب نمی‌آیند. این یافته می‌تواند به این معنی باشد که فروشندگان گیاهان دارویی با سنین و سطح تحصیلات مختلف، به طور خاص، در سطح آگاهی یکسانی قرار دارند. این یافته می‌تواند در برنامه‌ریزی و مدیریت فروش گیاهان دارویی به کار گرفته شود. به طوری که می‌توان برنامه‌های مدیریتی فروشندگان گیاهان دارویی را بر اساس نیازهای بازار و نیازهای خاص گیاهان دارویی توسعه داد. این می‌تواند به فروشندگان گیاهان دارویی در بهبود مدیریت و ارائه خدمات بهتر کمک کند. هم راستا با این یافته پژوهش حاضر نتایج مطالعات متعدد حاکی از آن است که عامل تعیین کننده خاصی در سطح آگاهی و نگرش فروشندگان گیاهان دارویی وجود ندارد چرا که اکثر این فروشندگان اطلاعات دارویی خود را به صورت تجربی و استاد شاگردی در عطاری ها کسب می کنند (۱۷).

یافته های پژوهش حاضر نشان داد که متداول ترین علت مراجعه مصرف کنندگان گیاهان دارویی به عطاری ها، بیماری های گوارشی و سرماخوردگی است. هم راستا با این یافته پژوهش حاضر نتایج یک نظرسنجی از اعضای مؤسسه ملی گیاهان دارویی پزشکی در بریتانیا برای تعیین شکایات رایج در بین مراجعه کنندگان به عطاری ها، نشان داد که شایع ترین علت مراجعه به عطاری ها مشکلات گوارشی، سندرم پیش از قاعدگی، سرماخوردگی، سندرم روده تحریک پذیر، علائم یائسگی، اگزما و آرتریت بود (۲۰). نتایج یک مطالعه در استان سمنان نشان داد که بیشترین دلایل مراجعه به عطاری ها در این منطقه به ترتیب سرماخوردگی، مشکلات کلیوی، آرتروز، دیابت، ناراحتی معده و چربی خون، و رایج ترین گیاهان دارویی تجویز شده عناب، خار شتر، پودر سینچونا در روغن کرچک، عصاره و دانه شنبلیله، دانه زیره، و عصاره و دانه های شوید بوده است (۲۱). همچنین در این راستا نتایج مطالعه مهرنیا و همکاران با عنوان پرفروش‌ترین گیاهان دارویی عطاری‌های خرم‌آباد نشان داد که بسیاری از مردم این

[Downloaded from jhrd.trjums.ac.ir on 2026-11-22]

[DOI: 10.61186/jhrd.2.2.87]

شهر حتی اگر به داروهای شیمیایی طب مدرن نیز دسترسی باشند، از گیاهان دارویی برای درمان بیماری‌های ساده مانند سرماخوردگی، سرفه، تب، ناراحتی‌های گوارشی، بیماری‌های پوستی و گزش‌های سمّی، استفاده می‌کنند (۱۶).

نتایج سایر مطالعات حاکی از آن است که بیشترین علل مراجعه به عطاری ها مشکلات و بیماریهای کبد و کلیه، درد مفاصل، سرماخوردگی، چاقی و لاغری، اعصاب، دیابت، تقویت دستگاه گوارش، فشارخون است (۲۲). نتایج سایر مطالعات ها گویای آن است که مراجعه برای درمان بیماری هایی نظیر سرماخوردگی، بیماریهای کبد و کلیه، اعصاب و قندخون در عطاری های سایر مناطق کشور نیز از فراوانی بیشتری برخوردار است، چنان چه حسینی و همکاران (۱۷) بیان داشتند که بیشترین علل مراجعه به عطاری ها در شهر شیراز مشکلات معده، سرماخوردگی، بیماریهای اعصاب، چربی، فشارخون و بیماریهای پوستی است. همچنین در مطالعه ای که از طریق پرسش از فروشندگان عطاری های استان سمنان انجام شد بیشترین علل مراجعه به عطاری های این استان سرماخوردگی، ناراحتی کلیه، آرتروز، بالابودن قند خون، ناراحتی معده و بالا بودن چربی خون گزارش شد. رنجبر و همکاران (۱۵) نیز بیان داشتند که بیماریهای گوارشی، اعصاب و سرماخوردگی و سپس بالا بودن فشارخون و قند خون عامل مراجعهٔ مردم به عطاری های کرمانشاه برای تهیهٔ گیاهان دارویی است. خوانساری و همکاران (۲۳) نیز در بررسی مروری خود به این نکته اشاره دارند که شایعترین مورد استفاده از گیاهان دارویی در مطالعات مختلف بیماریهای عصبی-روانی، ایمنی- التهابی، گوارشی، قلبی- عروقی و سرطان هستند.

یافته های پژوهش حاضر نشان داد که پرفروش‌ترین گیاهان دارویی در فصل بهار (گل گاوزبان، به‌لیمو و شاه‌تره)، در فصل تابستان (خاکشیر، ریحان و کاسنی)، در فصل پاییز (آویشن، ختمی و گل بنفشه) و در فصل زمستان (آویشن، زنجبیل و دارچین) بودند. پرمصرف ترین داروهای گیاهی در هر فصل به مزاج خاص آن زمان بستگی دارد به طوری که در تابستان گیاهان سرد مزاج و در زمستان گیاهان گرم مزاج مورد تقاضای مصرف کنندگان گیاهان دارویی بوده است. هم راستا با این یافته پژوهش حاضر نتایج مطالعه مهرنیا و همکاران نشان داد که گیاه دارویی آویشن پرفروش‌ترین داروی گیاهی در عطاری‌های خرم‌آباد است که به عنوان یکی از بهترین گزینه‌ها برای درمان سرفه و بیماری‌های تنفسی به شمار می-رود و مردم استان با نوشیدن دم‌نوش و چای آویشن از خاصیت درمانی این گیاه دارویی در چهار فصل سال بهره می‌برند. نتایج این مطالعه همچنین نشان داد که پرفروش‌ترین گیاهان دارویی در عطاری‌های شهر خرم‌آباد در فصول پاییز و زمستان: آویشن، چای کوهی، پونه و ختمی و در فصول بهار و تابستان، علاوه بر آویشن و چای کوهی، تخم شربتی و خاکشیر، بود (۱۶). شایع‌ترین گیاهان خریداری شده از عطاری‌های شهر تهران در فصل بهار به ترتیب، گل گاوزبان، سنبل‌الطیب و خاکشیر و بنفشه در فصل تابستان؛ خاکشیر، کاسنی، شاتره و تخم شربتی، در فصل پاییز؛ آویشن، پنیرک، گل ختمی و گل بنفشه و در فصل زمستان؛ دارچین، زنجبیل، چهارگل و آویشن بوده است (۲۴). یافته های پژوهش حاضر نشان داد که ۶۸/۴ درصد از فروشندگان گیاهان دارویی دارای مدرک دیپلم بودند. هم راستا با این یافته پژوهش حاضر، نتایج مطالعه ای در شهر کرمان نشان داد که، ۳۳/۳ درصد از فروشندگان گیاهان دارویی دارای مدرک تحصیلی دیپلم بودند و هیچ یک از آنها وضعیت تحصیلی مرتبط با گیاهان دارویی نداشتند (۲۵). مطالعه دیگر نیز هم راستا با این یافته پژوهش حاضر نشان داد که سطح آگاهی فروشندگان گیاهان دارویی در زمینه عرضه و مصرف گیاهان دارویی پایین است (۱۰). همچنین یک مطالعه در رابطه با وضعیت تحصیلی عطارهای شاغل در شهر مشهد نشان داد تنها ۸/۳ درصد از افراد در دوره های آموزشی مورد تایید صنف بازرگانی خود شرکت کرده اند و ۸۳/۳ درصد از فروشندگان گیاهان دارویی اعلام کرده اند که در دوره های بازآموزی مرتبط با شغل خود شرکت نکرده اند (۲۶).

نتیجه گیری

نتایج پژوهش حاضر نشان داد سطح آگاهی عطاری ها در زمینه عرضه و مصرف گیاهان دارویی متوسط است. این یافته به وضوح نشان می دهد که اگرچه فروشندگان گیاهان دارویی با سطح آگاهی متوسط در این حوزه فعالیت می‌کنند، اما نیاز به ارتقاء دانش و مهارت‌های حرفه‌ای آن‌ها احساس می‌شود.

[Downloaded from jhrd.trjums.ac.ir on 2026-11-22]

[DOI: 10.61186/jhrd.2.2.87]

همچنین یافته ها نشان داد که عمده فروشندگان اطلاعات خود را از منابع غیر علمی کسب کرده بودند. بنابراین نیاز به بهبود منابع آموزشی و افزایش دسترسی به اطلاعات معتبر در این حوزه است. برای مداخله و بهبود وضعیت موجود، پیشنهاد می‌شود که برنامه‌های آموزشی منظم و کارگاه‌های تخصصی برای فروشندگان گیاهان دارویی طراحی و اجرا شود. این برنامه‌ها می‌توانند شامل موضوعات مختلفی از جمله شناسایی گیاهان دارویی، روش‌های صحیح مصرف و اثرات درمانی آن‌ها باشند.

سپاسگزاری

نویسندگان از معاونت تحقیقات و فناوری دانشگاه علوم پزشکی مشهد، جهت تامین مالی این مطالعه و همچنین تسهیل شرایط انجام مطالعه، تشکر و قدردانی می کنند. قابل ذکر است این مطالعه مصوب کمیته اخلاق دانشگاه علوم پزشکی مشهد با شناسه مشهد به شماره IR.MUMS.fm.REC.1397.413 است.

References

1. Firenzuoli F, Gori L. Herbal medicine today: clinical and research issues. Evidence-based complementary and alternative medicine. 2007;4:37-40.
2. Petrovska BB. Historical review of medicinal plants' usage. Pharmacognosy reviews. 2012;6(11):1.
3. Farzaneh V, Carvalho IS. A review of the health benefit potentials of herbal plant infusions and their mechanism of actions. Industrial Crops and Products. 2015;65:247-58.
4. Mahady GB. Global harmonization of herbal health claims. The Journal of nutrition. 2001;131(3):1120S-3S.
5. Strobel G, Daisy B, Castillo U, Harper J. Natural products from endophytic microorganisms. Journal of Natural products. 2004;67(2):257-68.
6. Younesian A, Razavianzadeh N, Raesi R. Examining Effects of Pilates Workout and Jujube Supplementation on Liver Fat Content, Enzymes, and Platelet Count. Archives of Advances in Biosciences. 2023;13(2):1-13.
7. Campbell II TM. The China study: the most comprehensive study of nutrition ever conducted and the startling implications for diet, weight loss and long-term health: BenBella Books, Inc.; 2004.
8. Miri A, Ganjali A, Bahreh M, Heydari F, Fakheri H. Survey of Professional features and knowledge levels of apothecaries in Sistan. Technology of Medicinal and Aromatic Plants of Iran. 2018;1(1):57-69.
9. Kafi M, Kamili AN, Husaini AM, Ozturk M, Altay V. An expensive spice saffron (Crocus sativus L.): a case study from Kashmir, Iran, and Turkey. Global perspectives on underutilized crops. 2018:109-49.
10. Moradi Lakeh M, Saeedi M, Naserbakht M. Assessing herbalists' knowledge on herbal medicine. Payesh (Health Monitor). 2008;7(4):321-8.
11. Williams C. Medicinal plants in Australia volume 4: an Antipodean apothecary: Rosenberg Publishing; 2013.
12. Ebadollahi-Natanzi A, Rahimi HR, Arab-Rahmatipour M, Arab-Rahmatipour G. Study on the essential laboratory educations for herbalists and its necessity in providing health for recipients of herbal remedies. Horizon of Medical Education Development. 2020;10(2):38-48.
13. Tiwari S. Plants: A rich source of herbal medicine. Journal of natural products. 2008;1(0):27-35.

[Downloaded from jhrd.trjums.ac.ir on 2026-11-22]

[DOI: 10.61186/jhrd.2.2.87]

14. Emran SE, Hosainy SAH, Faqiri SM. Supply and Consumption Methods of Medicinal Plants in Mazar-e-Sharif City, Afghanistan. NUIJB. 2023;2(02):61-70.
15. Ranjbar Z, Eftekhari Nasab N, Ghorbani Javid M, Khan Ahmadi M, Jafari O. Professional features fields and knowledge of medicinal plants Suppliers in Kermanshah. Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine. 2013;4(3):291-9.
16. Mehrnia M, Hosseini Z. The best-selling medicinal plants of Khorramabad apothecary shop. Research in Ethnobiology and Conservation. 2023;1(1):21-31.
17. Hosseini Z, Feizi H, Moradi R. Assessing supply and demand of medicinal plants in Shiraz apothecaries. Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine Vol. 2017;8(1):14.
18. Golshadi I, Ansari R, Asgary S, Sarrafzadegan N, Boshtam M. Familiarizing with using herbal eutracts in Isfahan Province. Journal of Medicinal Plants. 2002;1(2):21-8.
19. Ashayeri N, Abbassian A, Janbakhsh S, Sheibani S, Sodagari F, Minaie M. The more prevalent medicinal herbs which have been purchased from herbal medicine stores in Tehran, 2008. Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine. 2013;3(4):477-82.
20. Barnes J, Ernst E. Traditional herbalists' prescriptions for common clinical conditions: A survey of members of the UK National Institute of Medical Herbalists. Phytotherapy Research: An International Journal Devoted to Pharmacological and Toxicological Evaluation of Natural Product Derivatives. 1998;12(5):369-71.
21. Mojab F., Mosadegh M., Moghimi E. Survey the causes of patients' referral to Herb Shops and prescribed Herbs to them in Semnan Province. Researcher Bulletin Of Medical Sciences. 2003;8(4 (34)):277-282.
22. Bagheri Z, Forouzeh MR. Investigation of the status of medicinal plants sellers and introduction of widely used medicinal plants in herbal medicine stores in Gorgan. Journal of Islamic and Iranian Traditional Medicine. 2019;10(3):291-304.
23. Khounsari A., Gorji Kourosh, Abd Elahpour Fouad, Dehestani S., Mousavi Arman, Delfan B., Mansouri Masoumeh, Rashidi M., Birjandi M.. Study of international approaches on treatment of common diseases using different methods of complementary medicine. Journal Of Ilam University Of Medical Sciences. 2009;16(4):37-45.
24. Dolatkhahi M, Ghorbani Nohooji M. The most used medicinal plant species of Dashtestan (Bushehr Province), with emphasize on their traditional uses. Journal of Medicinal Plants. 2013;12(46):85-105.
25. Rahimpour E, Pourmirzaei A. Investigation of the status of medicinal plants in perfumeries in Kerman. 2010;1(4):27-31.
26. Ehtesham E, Valizadeh N, Zoka A, Mirshahi L, editors. Investigating the current situation of medicinal plants Sellers in Mashhad and the need to supervise related training courses with their profession. Abstract of the 1th International Congress of Complementary and Alternative Medicine; 2015;1(2):32-35.

[Downloaded from jhrd.trjums.ac.ir on 2026-11-22]

[DOI: 10.61186/jhrd.2.2.87]

Torbat Jam University of Medical Sciences
Health Research and Development Journal
Vol. 2, No. 2, September 2024

Knowledge Level and Professional Characteristics of Herbal Medicine Sellers Regarding the Supply and Use of Medicinal Plants

Zahra Abbasi Shaye[1] (PhD), Shapour Badiee Avval[2] (PhD), Seyed Javad Mojtabavi[3] (PhD), Mahmoud Velayati[4] (PhD), Elmira Davarinejad[5] (MD), Mohammad Amin Bashtani[6] (NS), Rasoul Raesi[7*](PhD)

Original Article

Abstract

Background and purpose: In Islamic culture and Iranian traditional medicine, medicinal plants hold a special place. The awareness and professional characteristics of herbal medicine sellers play a major role in either promoting or threatening public health. This study aimed to determine the awareness level and professional characteristics of herbal medicine sellers regarding the supply and use of medicinal plants.

Methods: This cross-sectional study was conducted using a convenience sampling method on 130 herbal medicine sellers in Mashhad city. Data were collected using a standardized questionnaire to assess the awareness of herbal medicine sellers. The data were analyzed using IBM SPSS-22 software and the Mann-Whitney U, Kruskal-Wallis, and Spearman statistical tests at a significance level of less than 0.05.

Results: A total of 130 herbal medicine sellers were studied. Among them, 113 (85.6%) of the sellers reported gastrointestinal complaints, and 111 (84%) identified the common cold as the most frequent complaints of customers. The mean knowledge score of herbal medicine sellers was 26.84±4.98, indicating a moderate level of awareness. Additionally, 37.9% of the sellers obtained their knowledge from the internet and training courses, while 66.6% relied on non-scientific sources for information.

Conclusion: Organizing training and refresher courses to enhance the knowledge level of herbal medicine sellers, obtaining educational certificates, and stricter monitoring of their performance should be more seriously considered by health and medical policymakers.

Keywords: Herbal medicine seller, knowledge, Education, Medicinal plants, Traditional medicine.

*Corresponding author: Rasoul Raesi, Department of Public Health, Torbat Jam Faculty of Medical Sciences, Torbat Jam, IR Iran E-mail: raesi.br881@gmail.com

1. Assistant Professor, Clinical Research and Development Unit, Mashhad University of Medical Sciences, Mashhad, Iran.
2. Associate Professor, Department of Complementary and Chinese Medicine, School of Persian and Complementary Medicine, Mashhad University of Medical Sciences, Mashhad, Iran.
3. PhD in acupuncture, Deputy of treatment, Mashhad University of Medical Sciences, Mashhad, Iran.
4. PhD in family medicine, Department of Family Medicine, Mashhad University of Medical Sciences, Mashhad, Iran.
5. Medical Doctor, Mashhad University of Medical Sciences, Mashhad, Iran.
6. Nursing student, Student Research Committee of Torbat Jam Faculty of Medical Sciences, Torbat Jam, Iran.
7. PhD in healthcare management, Department of Nursing, Torbat Jam Faculty of Medical Sciences, Torbat Jam, Iran.

Received: 31.03.2024 **Revised: 24.08.2024** **Accepted: 10.09.2024**

[Downloaded from jhrd.trjums.ac.ir on 2026-11-22]

[DOI: 10.61186/jhrd.2.2.87]